

Rutebeuf

O DITO DA HERBARÍA

Esta obra é distribuída baixo licenza [Creative Commons 2.5](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/)

Citar como:

Rutebeuf: *Dito da herbaría*. Tradución ao galego de Henrique Harguindey.
<http://palabras desconxeladas.com>

Rutebeuf

Ignorado durante moito tempo, redescuberto polo século XIX e lanzado ao gran público na segunda metade do XX pola voz e a música de Léo Ferré, Rutebeuf é, sen dúbida, un dos grandes poetas franceses. Non coñecemos da súa vida outra data senón a do seu casamento, o 2 de Xaneiro de 1261, mais as súas angustias, a súa pobreza, os seus problemas co xogo (debe ser un dos primeiros escritores que retratou conscientemente a ludopatía), o abandono dos amigos, as penurias da vellez co frío do inverno e o axexo da morte, coñecémolos dabondo a través dos seus versos. Contados por el mesmo dun xeito directo e estremecedor. Igual que a súa fe sinxela e a súa virulenta loita contra a beataría e a dobre moral. Igual que a súa revolta contra un mundo baseado na inxustiza, a desigualdade e a insolidariedade. Igual que a súa exaltación da amizade e a súa defensa da mocidade. E todo sen demagogia nin maniqueísmo ningún. Porque, se traba nos vicios dos demais, tamén critica os propios. E, se dirixe a sátira contra outros, tamén sabe rir del mesmo. Cunha linguaxe rica en xogos, unha expresión de extraordinario ritmo e unha autenticidade poética que fan del o creador da lírica persoal francesa.

Trobeiro e xograr. Porque ten a variedade de acentos do lírico, do fabulador, do satírico, do narrador de milagres, do polemista, do construtor de xogos dramáticos e de teatralizacións paródicas que o xograr adopta na súa peregrinaxe por prazas e castelos.

A súa obra abrangue a poesía persoal (*La Pauvreté Rutebeuf, Le Mariage Rutebeuf, La Complainte Rutebeuf, La Grièche d'été, La Grièche d'hiver, La Mort Rutebeuf...*), a sátira de beatas e de ordes relixiosas corruptas (*Des Béguines, Des Jacobins, La Chanson des ordres, Des Règles...*), a defensa da Universidade (*La Discorde de l'Université et des Jacobins, Le Dit de Guillaume de Saint-Amour, Le Dit de l'Université de Paris...*) e a das Cruzadas (*La Complainte d'Outre-mer, La Complainte de Constantinople, Le Dit de Pouille...*), versos á Virxe ou vidas de santos (*Le Dit des neuf joies de Notre-Dame, Vie de Sainte-Élisabeth...*), fabliaux ou contos satíricos en verso (*Frère Denise, Le Testament de l'âne...*), toda unha rama (*Renart le Bestourné*) do *Roman de Renart*, aventuras do raposo nun mundo animal que satiriza a sociedade humana, e mais xogos dramáticos como *Le Miracle de Théophile* -un crego que vende a súa alma ao demo, precedente de *Fausto*- e o *Dit de l'Herberie*.

Tal diversidade de obra e de tons fixo que algúns historiadores da literatura se preguntasen se todas as obras que se lle atribúen son da súa autoría, e se todos os sentimentos que expresa corresponden ao poeta ou son distintas voces que el – actuando como xogar- pon na súa boca.

O Dito da Herbaría

Se temos en conta que o *dit* era unha composición en verso sobre un tema de actualidade e que Rutebeuf é autor de numerosos *dits* que tratan de cuestións candentes, semella lóxico relacionar esta peza cunha disposición da Facultade de Medicina de París que tomaba medidas contra aqueles que trataban os enfermos sen teren capacidade legal para o facer. Prohibíalles expresamente aos boticarios e aos herbeiros receitaren remedios e limitaba a súa función á preparación de medicamentos prescritos polos médicos. Esta orde é de 1271, polo que a data da composición do *Dito da Herbaría* pode ser inmediata.

A orixinalidade da composición en dúas partes –verso e prosa- do *Dito da Herbaría* semella vir dada pola procura de autenticidade. En efecto, se o pregón inicial do vendedor para axuntar o seu público quere a frase curta, rápida, rítmica e atractiva que tan ben cadra no verso, nun determinado momento a mensaxe esixe a desaparición da pexa da métrica e das ataduras da rima para se poder espallar libremente a través da prosa.

Tan auténtico resulta o retrato, que só uns poucos trazos de evidente esaxeración –o ollo que o actor lle chisca ao público en signo de complicidade- confirman que estamos ante unha parodia. Outramente son a mesma labia gabanciosa, a mesma graza choqueira, as mesmas chamadas de atención ao

público, as mesmas alusións aterradoras ás enfermidades mortais e as mesmas tranquilizadoras promesas de curación..

A construción do discurso é sinxela. Tras da presentación do vendedor como médico experto e instruído en moitos países ven a mostra da mercadoría e a garantía da súa eficacia. Despois dunha receita fantástica, o aval da autoridade científica da dama que o envía. Despois da exhibición de coñecementos, cunha particular explicación sobre a orixe dos vermes que parte das ideas da época, acábase recomendando unha preparación vermífuga tradicional. E, naturalmente, grazas á xenerosidade da benéfica dama e á propia bondade do vendedor, todos poderán adquirir as herbas e os unguentos por un módico prezo.

As alusións á lenda de Preste Xoán, a Trótula de Salerno, á teoría médica do quente e do húmido ou á historia das trinta moedas de Xudas levaron a Edmond Faral e Julia Bastin¹ a afirmaren que a peza ía dirixida a un público culto. Estas alusións non son, con todo, incompatibéis co auditorio popular da praza pública, que –aínda sen entendelas moi ben- recibe impresionado este tipo de referencias. Por parte, todo o público –instruído ou non- riría igualmente coas frases retranqueiras e as lerias escatolóxicas e sexuais que o charlatán deixa caer ao longo da peza.

O *Dito da Herbaría* debeu gozar de bastante popularidade a xulgar por outras pezas en francés que o imitaron tendo por protagonista un herbeiro, un médico ou un merceiro. Tamén en checo o tema do herbeiro produciu unha farsa no século XIV.

A tradución

O texto orixinal utilizado por nós é o da edición das obras completas de Rutebeuf feita por Faral e Bastin.

Pareceunos imprescindible conservarmos na tradución verso ou prosa en cada parte da peza, pois o emprego dunha ou doutra modalidade ten unha función expresiva moi marcada. Resultan evidentes a axilidade rítmica do primeiro –necesaria para engadar e reunir o público deambulante- e mais a naturalidade e a liberdade da segunda –necesaria para lle dar credibilidade á mensaxe.

O esquema métrico utilizado por Rutebeuf no *Dit de l'Herberie* (dous octosílabos que riman entre eles, seguidos dun quadrisílabo que rima co octosílabo seguinte) é moi característico do autor, que o empregou tamén noutras composicións. Nós conservamos a rima, mais alongamos a medida converténdoos en versos de catorce e sete sílabas.

---

¹ Edmond Faral e Julia Bastin: *Oeuvres complètes de Rutebeuf*. Paris, Picard, 1959-60.

A nosa tradución en galego do *Dit de l'Herberie* co título de *Dito da Herbaría* publicouse no volume *Tres pezas cómicas francesas* da colección *Biblioteca-Arquivo Teatral Francisco Pillado Mayor* da Universidade da Coruña en edición bilingüe francés-galego o ano 1999.

Señores destas terras que agora aquí viñestes,
uns mozos, outros vellos, aqueles e mais estes,
chegando xunto a min boa idea tivestes.
E podo asegurar
que en todo canto digo non vos hei defraudar.
De certo que iso hoxe ídelo comprobar
antes de me eu ter ido.
Sentade por aí! Non fagades ruído!
Escoitádeme ben! Non é conto aburrido!
Son médico perito,
corrín moitos países e no Cairo, en Exipto,
boteivos máis dun ano a aquela corte adscrito.
E a fe que foi rendoso,
pois gañei moito carto e comín ben gostoso.
Tiven que atravesar todo o mar proceloso.
Paseivos por Morea,
onde botou un tempo esta farmacopea
curándovos arreo a toda a xente aquea.
Andei por toda Italia
e recollendo herbas chegueivos ata a Galia.
Salerno, Puglia, Pisa, ata a antiga Massalia!
Son herbas de saúde
e todas impregnadas de moi alta virtude.
De calquera mal cura aquel que a elas acude!
Todo mal se desvía!
Ata o río que corre de noite e mais de día
con corrente de pedras e cantar de alegría
fun pedras recadar.
Preste Xoán² conquistara o país a guerrear,
mais eu en terra adentro non ousei penetrar.
E quedeivos no porto.
Dese sitio son moitas das pedras que eu aporto
e son extraordinarias. Resucitan un morto!
Velaí as ferritas³,
os diamantes e aquelas chamadas crespéritas!
Velaí os rubís, xacintos, margaritas,
topacios e granates!
Estes son telagóns e aqueles galonates!
Da morte endexamais ha temer os embates
quen con el sempre as porta.
E ben tolo vos é quen tén doas desconforta.
Que unha lebre lle veña, iso nada importa
se el se afinca e ten man!

---

² Personaxe fabulosos, señor dun imaxinario reino cristián que a Idade Media situou primeiramente en Mongolia e despois en Abisinia. A crenza nese reino deu pulo aos descubrimentos e ás viaxes.

³ Algúns nomes destas pedras preciosas como *ferritas*, *crespéritas*, *telagóns* e *galonates* semellan invencións de Rutebeuf (a palabra *ferrita* non tiña o significado actual). As *margaritas* ou *margaridas* son aquí as perlas; lembremos que a frase bíblica “Non lles botedes margaritas aos porcos” refírese ás perlas e non ás flores.

Tampouco lle preocupe cando lle ladre un can
nin cando un burro vello ceibe un couce brután!
Se aquel non é covarde
por todas partes leva un talismán que o garde.
Carbúnculo eu traio e traio garcelarde⁴
que son de cor violeta!
Traio herbas da India e da illa de Creta,
das terras máis recuadas traio a mostra completa.
As que están sobre a onda
nos recantos do mundo e terras á redonda.
De todos os lugares esta bagaxe abonda.
Vexo o que está a pasar:
Non dades entendido o que estades a mirar!
(Estádevos calados! Volvédevos sentar!)
Esta é a miña herbaría,
e por Nosa Señora, pola Santa María,
que as herbas que vos mostro non son trapallaría
senón de respectar.
Teño unha para os nabos caídos levantar
e outra para as fendiñas abertas estreitar.
E a calquera paisana
heivos eu de curar –de prazo unha semana-
toda febre que teña, non sendo de quartana.
Endexamais me falta!
Se unha fístula podre un día a ti te asalta,
curareina todiña, estea baixa ou alta.
E, sen ningún recato,
se unha vea do cu, tamén chamado o ato
che sangra con molestia, vou eu e logo a abato.
E se tes mal de dente,
heite de curar eu, a fe, naturalmente,
cun unguento especial para dor tan premente.
Vouvos logo contar
A maneira e o modo como se ha cociñar.
Ao vos dar a receita non vos hei enganar.
Mete o martes na pota
unha pouca de graxa, de saín de marmota,
engádelle despois merdiña de gaivota,
en hora mañanceira,
e bótalle seguido follas de herba leiteira
e cagallóns de coira, dunha vella rameira.
Colle con moitas mañas
lixo da rascadeira con que o cabalo rañas,
e tamén, ben colleito, ferruxe de fouzañas.
Ponlle algo de lan,
engádelle unhas cascás de avea temperán
moídas no primeiro día desa semán.

---

⁴ Outro nome que semella creado por Rutebeuf.

E con iso farás
un emplasto ben feito. Co zume lavarás
por dentro todo o dente, e o resto poñerás
enriba da meixela.
Seguindo o meu consello, co emplasto obrando nela,
bota tranquilamente unha gran durmidela.
E que Deus te confunda
se ao espertares hai merda ou outra cousa inmunda.
Escoitade, vos digo! É verdade rotunda!
Podédelo lograr!
E vós, que o mal da pedra molesta e fai ornear,
sen atranco nin pexa eu vos hei de curar,
pois évos fermosura
que a figado escaldado ou chaga que supura
sanda a miña man viva, sabedora e segura.
E para a miña beira
que veña moi axiña o que teña xordeira,
que dende que eu o trate, a orella ha ter lixeira
e moito ha rebulir.
Así Deus estas mans queira sempre asistir
se nunca coma antes agora el volve oír!
E este verso acabou.
Facede moito caso do que a min me encargou
a moi nobre señora que entre vós me enviou!

Boas xentes: Eu non vos son un deses pobres lingoreteiros nin un deses pobres vendedores de herbas que van por diante dos mosteiros, con capas mal cosidas, levando caixas e saquetiños que estenden riba dun tapiz. Non se precisa tanto saqueto para vender pementa e pirixel!

Podedes estar seguros de que eu non vos son deses!

Eu sonvos dunha señora á que lle chaman Dama Trótula de Salerno⁵, que se cobre a cabeza coas orellas e á que lle penden as cellas con cadeas de prata por riba dos ombros. E estade seguros que a é a dama máis sabia que poida haber nas catro partes do mundo!

A miña señora envíanos a diferentes terras e diferentes países: á Puglia, á Calabria, á Toscana, á Campania, á Alemaña, á Picardía, á Gascaña, á España, á Lorena, á Champaña, á Borgoña ou aos bosques das Ardenas, para matarmos animais salvaxes e lles tirarmos os untos cos que facer menciñas para os que teñen enfermidades no corpo.

A miña señora encargoume de que, en calquera lugar a onde eu fose, dixese algunha cousa para que aos que estivesen arredor miña lles servise de

---

⁵ Na vila italiana de Salerno, xa citada ao primeiro polo vendedor de herbas, existía a máis célebre escola médica do Occidente europeo na Idade Media. Unha das súas figuras máis importantes foi, no século XI, Trótula Ruggieri, autora dun coñecido tratado sobre as enfermidades da muller.

exemplo. E, pois que ela me fixo xurar por todos os santos cando marchei de alí, vouvos aprender a curar o mal dos vermes, se quixerdes escoitalo.

Querédelo escoitar?

Hai algúns que me preguntan de onde veñen os vermes. Pois sabede que veñen de distintas carnes requentes e dos viños metidos en pipos e botos ao se agrearen nos corpos coa calor e a humidade. Porque os filósofos din que todas as cousas son creadas por estas dúas. E por isto veñen os vermes aos corpos, subindo ata o corazón, e fan morrer dun mal que lle chaman “morte súbita”. Persignádevos! Deus nos garde dela a todos e a todas!

Para curar do mal dos vermes tedes aos vossos pés, pasades por riba dela, a mellor herba que poida haber nas catro partes do mundo: é a artemisa. As mulleres cínguense con ela a noite de San Xoán e fan toucados para poñeren na cabeza. E din que nin a reuma nin o vágado poden afectalas na testa, nos brazos, nos pés ou nas mans. E mais eu maravillome de que a cabeza non lles fenda e de que o corpo non lles rompa polo medio, de tan potente que é esa herba! Na Champaña, onde eu nacín, chámanlle “herba madroa” que é tanto como “a madre das herbas”.

Collede tres raíces desa herba, cinco follas de xarxa e nove follas de herba leiteira. Esmagádeas nun morteiro de cobre cun mazo de ferro e almorzade tres mañás seguidas ese zume. Quedaredes curados do mal dos vermes.

Tirade os chapeus, aguzade as orellas e mirade as herbas que a miña señora manda para estas terras! E, como ela quere que o pobre poida adquirila tan doadamente coma o rico, díxome que fixese paquetiños de a real. Porque un pode non ter cinco libras no peto e mais ter un real! E díxome e ordenoume que collese un real da moeda que correse no país e na bisbarra onde eu vendese: en París un parisiense, en Orléans un orleanés, en Le Mans un mansés, en Chartres un chartrés, en Londres de Inglaterra⁶ un esterlino, por pan ou por viño para min, por herba ou avea para o meu rocín. Porque quen serve o altar ten que vivir do altar⁷.

E dígovos que se houbese aquí algún home ou algunha muller tan pobre que non tivese cousa que dar, que veña adiante agora mesmo! Eu sería quen de lle emprestar unha das miñas mans por Deus e outra pola súa Nai con tal de que hoxe nun ano fixese cantar unha misa do Espírito Santo pola alma da miña señora que este oficio me aprendeu. E que non bote eu tres peidos sen que o cuarto sexa pola alma de seu pai e de súa nai, en remisión dos seus pecados!

---

⁶ Porque, efectivamente, existía outro Londres en Francia, na rexión do Quercy.

⁷ Esta frase de San Paulo servía para xustificar a petición do *décimo* polo clero. Posteriormente converteuse en frase proverbial.

Estas herbas non son para comer. Non hai neste país boi tan forte nin tan forte cabalo que, se llas puxeren enriba da lingua –inda que fose en cantidade tan pequena coma un chícharo- non houbese morrer de ruín morte. Tan fortes e amargas elas son! E mais o que é amargo para a boca é bo para o corazón!

Tedes que poñelas tres días a durmir en bo viño branco. Se non tedes branco, collede tinto. Se non tedes tinto, collede boa auga clara, porque hai quen non ten un pipote de viño na adega e ten un pozo diante da porta. Habedes almorzar con ela durante trece mañás. Se fallades un día, botade outro máis, que isto non é meigaría. E xúrovos pola Paixón, na que Deus maldiciu a Corbitás –o xudeu que fabricou as trinta moedas de prata na torre de Abilén, a tres leguas de Xerusalén, polas que foi vendido Deus- que habedes curar de diferentes males e diferentes feridas: de todas as febres non sendo a quartá, das reumas todas non sendo o parálís, da inchadura do corpo ou da vea do cu se vos molesta. Porque se meu pai ou miña nai estivesen en perigo de morte e me pedisen a mellor herba que eu lles puidese dar, habíalles dar esta!

Deste xeito vendo eu as miñas herbas e os meus unguentos. O que queira que os leve, e o que non que os deixe!